

Pyhän Eukaristian juhla itäisen ja läntisen perinteen synteessä

Maria Takala-Roszczenko, *The 'Latin' within the 'Greek': The Feast of the Holy Eucharist in the Context of Ruthenian Eastern Rite Liturgical Evolution in the 16th–18th Centuries*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology No. 50. Joensuu 2013, 288 s.*

Kivetyt kadut, joilla Kristuksen Ruumista kullatussa astiassa kannettiin, oli koristeltu kukkien terälehdillä. Katujen varsilla tungeksi ihmisiä odottamassa kulkueen pysähtymistä neljän ulkoilmaan rakennetun alttarin eteen, joilta käsin heitä siunattiin pyhällä Sakramentilla. Kulkuetta saattoivat kaupungin käsityöläiset kiltoihinsa järjestäytyneinä suurine kynttilöineen. Tykinlaukausten ja iletulituksen äänet sekoittuivat hengellisiin lauluihin ja orkesterien soittoon.

Kristuksen Ruumiin juhla, *Corpus Christi*, oli yksi suurimmista juhlapäivistä Puola-Liettuan kansainyhteisössä 1600-luvulla. Alkuaan Liègen kaupungista (nykyinen Belgia) 1200-luvulla Euroopan yli levinneen juhlan perustana oli visio, jonka mukaan eukaristian sakramentti ansaitsi oman juhlapäivänsä, sillä se jäi perinteisenä ehtoollisen asettamisen muistopäivänä Kristuksen kärsimysten varjoon. Kristuksen Ruumiin kunnioittaminen pyhitetyssä ehtoollisleivässä nähtiin keskiaikaisen eukaristisen teologian valossa erityisesti kansalle otollisena kontemplaation keinona.

Juhla ei ollut tuntematon myöskään Puola-Liettuan ortodoksisen ruteeniväestön keskuudessa. Sen kuitenkin ymmärrettiin edustavan bysanttilaiselle perinteelle vierasta näkemystä eukaristiasta. Metropoliitta Pietari Mohylan (1596–1646) mukaan

pyhää Sakramenttia ei ole koskaan kannettu ristisaatoissa kirkon ympäri kreikkalaisten eikä ruteenien perinteessä, eikä sellaisia tarvita nykyäänkään, sillä Herran Ruumiin ja Veren kaikkein pyhintä sakramenttia ei ole

* Tutkimus on luettavissa Itä-Suomen yliopiston elektronisena julkaisuna osoitteessa: <http://epublications.uef.fi>

annettu ja asetettu kulkueessa kannettavaksi, vaan jaettavaksi uskoville syntien anteeksi saamiseksi ja iankaikkiseksi elämäksi, Hänen elämää antavan kuolemansa muistoksi, sillä Hän sanoi: ”Ottakaa, syökää, tämä on minun Ruumiini...”

Juhlavat kulkueet keräsivät kuitenkin osanottajia myös ruteenien, erityisesti niin sanottujen uniaattien joukosta, jotka vuodesta 1596 olivat kuuluneet Rooman paavin alaisuuteen. 1600-luvun loppua lähestyttäessä oli Kristuksen Ruumiin juhlasta muodostunut uniaattien muutamissa paikallisperinteissä oma itäinen versionsa, Pyhän Eukaristian juhla.

Tämä väitöstutkimus syventyi niihin liturgisen luovuuden mekanismeihin, joilla alkuaan vieras ja torjuttu mukautettiin osaksi omaa perinnettä, eli latinalainen juhla puettiin itäiseen asuun. Sen pyrkimyksenä oli laajentaa näkökulmaa ortodoksisen perinteen latinalaistumiseen käsittelemällä liturgista evoluutiota vähittäisenä mutta vääjäämättömänä prosessina, jonka kontekstina oli vähemmistökirkon elämä roomalaiskatolisen kirkon rinnalla sekä Brestissä solmittu kirkollinen unioni (1596).

Puola-Liettuan ruteenit

Etniseltä ja kielelliseltä taustaltaan itäslaavilainen ortodoksiväestö, jota tutkimuksessa kutsuttiin yleisnimellä *ruteenit* (*Rus'*), oli yksi Puola-Liettuan kansanyhteisön suurimmista vähemmistöistä. 1200–1300-lukujen aikana Kiovan Rusin läntiset ja lounaiset alueet oli liitetty Liettuan suuriruhtinaan ja Puolan kuninkaan alaisuuteen. Vallanperijöiden solmiessa personaaliunionin vuonna 1385 ruteenien maat muodostivat merkittävän osan Puola-Liettuan valtiosta. Ortodoksien, etenkin aateliston, asema alkoi kuitenkin heiketä privilegioiden kohdistuessa yksinomaan roomalaiskatolisen kirkon jäseniin. Parin vuosisadan kuluessa monet aatelissuvut hakeutuivat yhteiskunnallisen eriarvoisuuden seurauksena katoliseen kirkkoon tai liittyivät protestanttisiin liikkeisiin. Eliitin kato vaikutti myös ortodoksisen kirkon asemaan, sillä se jäi vaille poliittisia puolustajia ja hyväntekijöitä.

Itäinen väestö oli kosketuksissa läntiseen kirkolliseen perinteeseen etenkin suurissa kaupungeissa. Puola-Liettua tunnettiin uuden ajan Euroopassa monikulttuurisena, käytännön tasolla suvaitsevaisena yhteiskuntana. Esi-

merkiksi Vilnan kaltaisissa kaupungeissa niin työ kuin juhlatkin toivat eri uskontokunnat usein yhteen. Kansainyhteisön monikulttuurisuudesta huolimatta politiikan, oikeuslaitoksen, koulutuksen ja sivistyksen normit rakentuivat vahvasti katolisen kirkon ja latinankielisen kulttuurin perustalle.

Ortodoksinen väestö ei eristäytynyt muusta yhteiskunnasta. Heitä leimasi paitsi oma kielellinen ja uskonnollinen perinteensä, myös valmius toimia pluralistisessa yhteiskunnassa mukautumalla kulloisinkin haasteisiin. Tämä merkitsi usein vaikutteiden vastaanottamista oman perinteen ulkopuolelta. Ruteenit muun muassa uudistivat kirkollisen koulutusjärjestelmänsä jesuiittojen kouluja jäljitellen, omaksuivat kirjapainotekniikan ja länsimaisen viivastonuottikirjoituksen liturgisten kirjojen valmistuksessa, sekä perustivat uskonnollisia veljeskuntia, joiden toiminta demokraattisuudessaan erkani toisinaan ortodoksinen kirkon hierarkia-ajattelusta.

Itäinen perinne kirkollisen unionin valossa

Ruteenien elämää sävytti myös ymmärrys oman kirkollisen perinteen arvosta. Velvoite säilyttää ortodoksinen perinteen mukainen jumalanpalveluselämä muuttumattomana toistui lukemattomissa liturgista elämää koskevissa asiakirjoissa. Hajanaisen liturgisen ohjeistuksen ja koulutuksen takia eri seurakuntien liturgisissa käytännöissä oli tosin suurta variaatiota, mutta siitä huolimatta uskollisuus omaa ”kreikkalaista” traditiota kohtaan nähtiin takeena uskon syvimpien rakenteiden, idän kirkon dogmaattisen perinteen, säilymiselle.

1500-luvun lopulla esiintyi kirkon johdossa kuitenkin eriäviä näkemyksiä siitä, millä tavoin parhaiten varmistaa oman tradition säilyminen. Yksi Brestin unioniin (1596) johtaneista tekijöistä oli ilmeisen yleinen luottamus siihen, että paavin auktoriteetin alla itsenäisenä säilyvä itäinen liturginen traditio olisi suojassa muutoksilta. Liturgisen omaleimaisuuden säilyttäminen korostui ruteeni-piispojen muovaamissa ehdoissa liittymiselleen Rooman kirkon alaisuuteen: 33 artiklasta kymmenen käsitteli liturgisia käytäntöjä.

Ruteenien kirkollinen johto uskoi kuitenkin turhaan voivansa sanel-la unionilleen ehtoja. Protestanttisen reformaation haastama ja Trenton konsiilissa (1545–63) uudelleen järjestäytynyt roomalaiskatolinen kirkko alleviivasi ylivertaisuuttaan suhtautumalla muihin kirkkoihin lähetystyön

kohteina, jotka tuli saattaa todellisen Kirkon helmaan. Bullassaan *Magnus Dominus et laudabilis nimis* (1595) Paavi Klemens VIII täsmensi, että ruteetit saivat noudattaa omia liturgisia käytäntöjään, kunhan ne eivät vain olleet ristiriidassa katolisen kirkon uskon totuuksien kanssa.

Useissa tutkimuksissa on todettu, että liittymällä katolisen kirkon hierarkiaan uniaattipiispat eivät ymmärtäneet teon seurauksia koko laajuudessaan. Osallisuus Rooman kirkkoon merkitsi sen ekklesiologisten ja väistämättä vähitellen myös opillisten näkemysten omaksumista. Jos liturgia todella oli uskon heijastuma, kuinka se saattaisi tällöin säilyä muuttumattomana?

Kolmas riitus kehittyi

Vaikka roomalaiskatolisen kirkon alaisuuteen kuului useita erilaisia liturgisia riituksia, latinalainen riitus esiintyi vastareformaation hengessä 1500-luvun lopulla muihin nähden ylivertaisena. Käsitys itäisen tradition alemmuudesta oli useiden poleemisten kirjoitusten aiheena ja antoi pontta ruteettien epätasa-arvoiselle kohtelulle ja pilkalle muun muassa kouluissa. Tämä murensi monen uskonnollista identiteettiä. Uniaatit kokivat paineen mukautua latinalaiseen traditioon erityisen voimakkaana, siitäkin huolimatta, että Rooman virallinen kanta liturgisiin muutoksiin oli kielteinen: Brestin unionin toivottiin olevan kannustimena Moskovan ortodokseille katoliseen kirkkoon liittymiseen.

Brestin unionia seuranneen vuosisadan aikana uniaatit hakivat omaa paikkaansa kirkollisessa kentässä. Katoliseen kirkkoon liittyminen ei sannottavammin kohentanut heidän asemaansa. Unioni toteutui pitkälti Rooman ehdoilla. Tämä näkyi muun muassa liturgisten riitusten epätasa-arvona. Latinalaiset jumalanpalvelukset ja sakramentit katsottiin uniaateille hyödyllisiksi, mutta sakramentaalista yhteyttä ei ollut toiseen suuntaan, sillä itäisen riituksen mukaan toimitettujen sakramenttien validiteettiä epäiltiin. Kirkollista omaisuutta käsittelevissä kiistoissa useat entiset ortodoksikirkot muutettiin roomalaiskatolisiksi, sillä, kuten eräs aikalainen totesi, ”jos kirkossa kävijät ovat uniaatteja, käykööt he [roomalaiskatolissa] kirkossa, pyhän unionin tähden, mutta jos he eivät ole uniaatteja vaan skismaattisia [yleisnimi ortodokseille], heidän kirkkonsa voi vapaasti ottaa heiltä pois.”

Omaa paikkaansa hakiessa uniaattien oli määriteltävä suhteensa myös entisiin uskonveljiinsä. 1600-luvulla kaksi itäistä riitusta seuraavaa metropoliittakuntaa, yksi Konstantinopolin, toinen Rooman alaisuudessa oleva, kamppaili väkivaltaisestikin kirkollisesta omaisuudesta, yhteiskunnallisesta legitimitetistä sekä jäsenistä. Demarkaatio ortodokseista oli pitkä psykologinen prosessi, jossa keskeisenä hahmona oli vuonna 1623 yhteenotossa ortodoksien kanssa tapettu Polotskin uniaattiarkkipiispa Josafat Kuncewicz. Piispasta tuli uniaattien ensimmäinen oma pyhä, marttyyri, jonka kultti alleviivasi itsenäisyyttä äitikirkosta. Toinen vieraannuttava tekijä näiden välillä oli 1600-luvun puolivälissä puhjennut kasakkakapina, jonka yhtenä päämääränä oli uniaattikirkon tuhoaminen. Levottomuudet laajenivat sodaksi, minkä aikana Moskova miehitti vanhoja ruteenialueita sekä uniaattien keskuksiksi muodostuneen Vilnan (1655–61).

Uniaatit ja ortodoksit kuuluivat kuitenkin edelleen samaan kulttuuriympäristöön. Pyrkiessään puolustamaan omaa rooliaan todellisena itäisen riituksen kirkkona kumpikin korosti uskollisuuttaan bysanttilaista liturgiasta perinnettä kohtaan. Poleemiset kirjoitukset tarjoavat tutkimukselle rikkaan aineiston aikalaisten liturgisista näkemyksistä. Milloin uniaattien nähtiin välittömästi omaksuneen latalalaisia tapoja, milloin taas innovaatioiden puute nähtiin "kierouskoisten" ["krivovernyj", vrt. "pravovernyj", oikeauskoinen] juonena johtaa uskovat harhaan.

Varsin vähän tuntuu kuitenkin muuttuneen 1600-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Mitä syvemmälle katolisen kirkon helmaan astuttiin ja mitä vieraammiksi kilpailevat ortodoksit koettiin, sitä todennäköisemmiksi kävivät muutokset riituksessa. Eri seurakunnissa ja luostareissa alkoi ilmaantua esimerkkejä liturgisen kurin höltymisestä, myönnetyksistä valtakulttuurin käytännöille, jumalanpalvelusten lyhentämisistä, sekä aivan uusien toimitusten soveltamisesta itäiseen järjestykseen. Syntyneitä sekoitusta kutsuttiin "kolmanneksi riitukseksi" bysanttilaisen ja latalalaisen rinnalla. Se ei ollut missään mielessä yhtenäinen tai suunnitelmallinen suuntaus vaan koostui pitkälti liturgisten individualistien kokeiluista.

Uniaattien eliitti, basiliaanien luostarisääntökunta, pyrki yhdenmukaistamaan opillisia ja liturgisia innovaatioita mutta onnistui itsekkin sekoittamaan jumalanpalveluskäytäntöjä. Basiliaanien kokouksissa tehtiin uniaattikirkon tärkeimmät teologiset linjaukset. Vuoden 1667 kokouksessa muun muassa hyväksyttiin virallisesti *Filioque* ("ja Pojasta") nikealais-konstantinopolilaiseen uskontunnustukseen. Samoihin aikoihin va-

kiintui tapa muistella Rooman paavia kirkon päänä liturgiapalveluksen eri vaiheissa. Syntyi uusia juhlakäytäntöjä: Neitsyt Marian tahrattoman sikiämisen juhla, Elisabetin ja Marian kohtaamisen muisto (Visitaatio), Jumalanäidin kärsimyksen muisto, sekä joukko katolisesta kirkosta omakuttuja pyhiä, esimerkiksi Antonius Padovalainen. Kirkollisten toimitusten joukkoon lainattiin latinalaisen riituksen mukaiset hetkipalvelukset, litaniat, ruusukkorukoukset. Kirkkoihin rakennettiin sivualttareita, joilla papit toimittivat niin sanottujen hiljaisten messujen mukaan lyhennettyjä liturgiapalveluksia. Kirkkomusiikissa vanhan yksiäänisen lauluperinteen rinnalle ilmaantui polyfonisia sävellyksiä ja harmonisointeja, 1700-luvulle tultaessa myös musiikki-instrumentteja, urkuja, pieniä orkestereita.

Yritykset hillitä liturgisen riituksen kiihtynyttä evoluutiota osoittautuivat voimattomiksi. Niitä koskevat päätökset olivat pitkälti myöhässä ja kykenivät vain hyväksymään sen, mikä oli jo vakiintunut käytäntöön. Kyse oli siis spontaanista prosessista, jossa synodaalinen päätöksenteko toimi leimasimen ominaisuudessa. Tällainen kokous järjestettiin vuonna 1720 Zamośćin kaupungissa (nykyinen Lounais-Puola). Synodi sinetöi vuosisadan aikana tapahtuneen kehityksen osaksi uniaattien virallista liturgista käytäntöä. Yksi virallistetuista uutuuksista oli Pyhän Eukaristian juhla.

Kohti Pyhän Eukaristian juhlaa

Juhlan kehitys oli asteittainen prosessi, jonka taustalla oli sen suuri suosio kansallisena juhlapäivänä. Sitä ei siis tuotu kirkkoihin ylhäältä käsin, eikä sen perustana ollut halu mukautua lännen kirkon eukaristisiin teologiakäsityksiin, vaan juhla kasvoi itäisten ja läntisten käytäntöjen punoutuessa yhteen ruohonjuuritasolla.

Ensimmäisenä vaiheena juhlan kehityksessä voi pitää Kristuksen Ruumiin juhlakulkueen jäljittelyä 1630–40-luvulla kantamalla ehtoollislahjoja tavallisessa ristisaatossa evankeliumikirjan ja ristin rinnalla. Kyse oli kuitenkin todennäköisesti paikallispiispan omatoimisuudesta, sillä ensimmäinen varsinainen Kristuksen Ruumiin juhlan kulkue järjestettiin uniaattien oman raportin mukaan vuonna 1665 Žyrovicyn luostarissa – kyse oli tosin latinalaisen riituksen mukaisesta kulkueesta, ei sen mukaelmasta Pyhän Eukaristian juhlaksi. Vuonna 1680 uniaattien metropoliitta rohkaisi

alaisiaan järjestämään latinalaisena juhlapäivänä kulkueita pyhien lahjojen kanssa, jotta kansa voisi kunnioittaa niitä.

Kulkueiden ohella juhlan kehitykseen vaikutti epäilemättä roomalaiskatolisessa perinteessä yleinen toimitus, jossa pyhitetty ehtoollisleipä paljastettiin erityisen adoraation kohteeksi. Tämän käytännön omaksumisesta ruteenien parissa on toistaiseksi löytynyt todisteita vain musiikkikäsi-
kirjoituksista. 1600-luvun kolmannelle neljännekselle ajoitettu nuotti paljastui kirkkoslaavinkieliseksi käännökseksi veisusta *O salutaris hostia*, joka oli keskeinen latinalaisessa adoraatioimituksessa, kuten myös Kristuksen Ruumiin juhlapalveluksessa. Ruteenisovitus veisusta on merkitty papin ja veljestön vuorolauluksi, mikä viittaa adoraation harjoittamiseen liturgian ulkopuolella myös uniaattien keskuudessa. Käytäntö vakiintui myöhemmin myös Pyhän Eukaristian juhlan yhteyteen, ristisaaton päätteeksi.

Latinalainen juhla puettuna itäiseen vaatteeseen

Pyhän Eukaristian juhla itsenäistyi Kristuksen Ruumiin juhlasta 1600-luvun lopulta Zamościn synodiin 1720 johtaneena aikana. Juhla omaksuttiin sulauttamalla se itäiseen jumalanpalvelusjärjestykseen. Sille koottiin omat liturgiset tekstinsä valitsemalla juhlaan sopivat raamatun lukukappaleet sekä luomalla sille kirkkoslaavinkielinen hymnografia.

Juhlan transformaatio toteutui kahdessa vaiheessa. 1600-luvun lopulla luotiin käytännön tarpeeseen suppea tekstikokoelma, joka mahdollisti pyhän liturgian toimittamisen juhlapäivänä. Se koostui troparista, kontakista, prokimenista ja halleluja-lauselmista, epistolan ja evankeliumin teksteistä ynnä ehtoollislauselmasta. Varhaisin painettu versio ilmestyi Vilnan Pyhän Kolminaisuuden luostarin julkaisemassa niin sanotussa pienessä liturgiakäsikirjassa vuonna 1691.

Zamościn synodin jälkeen useammat tahot alkoivat valmistella laajempia tekstikokoelmia, joista varhaisimmat painettiin 1730-luvulla. Supraślin luostarissa (nykyinen Koillis-Puola) painettu *Apograf* oli kokoelmista laajin, kun taas Unėvin luostarissa (nykyinen Länsi-Ukraina) painettu *Voslėdovanija* vakiinnutti paikkansa käytetyimpänä kokoelmana seuraavien vuosisatojen aikana.

Julkaisut määrittelivät myös juhlan aseman kirkkovuoden hierarkiasa, sillä Zamościn synodi ei ollut ottanut aiheeseen kantaa. Kummassakin Pyhän Eukaristian juhla korotettiin kahdentoista suuren juhlan tasolle. Juhlan ehto- ja aamupalveluksen sekä liturgian tekstien lisäksi sille luotiin viikon mittainen jälkijuhla omine stikiiroineen. Lisäksi *Apograf* sisälsi tekstit juhla-aaton pieneen ehtoopalvelukseen sekä ehtoonjälkeiseen palvelukseen juhlan iltana.

Varhaiset tekstikokoelmat valaisevat kiinnostavasti juhla-perinteen muuntamisen mekanismia. Uniaattihymnografit eivät tekstejä luodessaan palanneet juhlan alkulähteille, latinankielisiin liturgisiin teksteihin, joista vakiintunein versio oli Tuomas Akvinolaisen nimissä, vaan he sepittivät juhlalle pääosin aivan uudet tekstit. Akvinolaisen kokoamat tekstit loivat juhlalle temaattisen viitekehyksen ja vaikuttivat mahdollisesti muun muassa psalmilainauksien valintaan, mutta merkittävämpänä lähteenä voi nähdä itäisen ehtoolliseen valmistavien rukousten perinteen sekä suuren torstain hymnografian. Ortodoksiselle hymnografiselle perinteelle ominaisesti Pyhän Eukaristian juhlan teksteissä risteilee useita intertekstuaalisuuden tasoja, sanojen, ilmausten ja kokonaisten lauseiden lainauksia vakiintuneesta traditiosta, veisujen rakenteellisia yhtymäkohtia, musiikillisiä alluusioita.

Uusi tekstiaineisto nojasi viimeistä piirtoa myöten bysanttilais-slaavilaiseen perinteeseen. Jumalanpalvelusten rakenne ja toteutusta ohjaavat rubriikit vastasivat muita ortodoksisen kirkon suuria juhlia, kirkkoveisut oli järjestetty ja nimetty vastaavasti sekä niille oli osoitettu kahdeksansävelmiston mukainen sävelmämerkintä, usein mallimelodiakin (*podobn*). Erään säilyneen musiikkikäsikirjoituksen perusteella voi arvioida, että myös veisujen laulullinen toteutus ammensi slaavien vanhasta, yksääni-sestä *znamennyj*-sävelmistöstä.

Liturgisen ilmaisun näkökulmasta voikin siis sanoa, ettei Pyhän Eukaristian juhlassa ollut kyse niinkään itäisen perinteen latinalaistumisesta, vaan latinalaisen ytimen pukemisesta itäiseen vaatteeseen. On huomiolle pantavaa, että uskollisuus bysanttilaista liturgista traditiota kohtaan ohjasi tekstikokoelmien luoja vielä lähes 150 vuotta Brestin unionin solmimisen jälkeen.

Teologiset heijastumat

1600–1700-lukujen uniaattiteologit eivät ottaneet selkeää kantaa uutta juhlerinnettä koskevaan keskeisimpään kysymykseen, ehtoollisen sakramentin seremonialliseen kunnioittamiseen liturgian ulkopuolella. Merkitsikö Pyhän Eukaristian juhlan virallistaminen käytännössä roomalaiskatolisen eukaristiakäsityksen omaksumista?

Käsikirjoituslähteet viittaavat katolisessa perinteessä yleisen eukaristian adoraatioimituksen otetun käyttöön ainakin muutamissa paikallisseurakunnassa. Eukaristisen kontemplaation yleistymisen todennäköisyyttä tukevat myös tiedot varsinaisten ehtoollisella kävijöiden vähäisyydestä, mihin vaikutti sakramentin voimakas mystifointi sekä siihen osallistumiseen vaadittu pitkäaikainen valmistautuminen. Suurimmalle osalle kirkkokansaa osallisuus eukaristiasta rajoittui siis sen observointiin.

Pyhän Eukaristian juhlan hymnografiaa tarkastellessa ei voi olla kiinnostamatta huomiota näkemiseen ja katsomiseen viittaavien termien toistuvuuteen. Muun muassa juhlan troparissa kuvataan, miten ”yliluonnollinen Leipä, jota enkelit ja arkkienkelit pelolla toivovat saavansa katsella, nähdään tänään juhlallisesti alttarilla [*prestol*, pyhä pöytä] ja annetaan uskoville ruoaksi [...]”. Tämä korostus tuntuu löytävän selityksensä eukaristisen kontemplaation kontekstissa, joskin ehtoollisen katselemista seuraa yleisesti kuvaus myös sen vastaanottamisesta.

Toinen juhlasta nouseva keskeinen kysymys koskee ehtoollislahjojen muotoa. Keskiajan roomalaiskatolisessa ehtoolliskäytännössä kansa oli rajattu ehtoolliskalkin ulkopuolelle. Eukaristian ekstraliturginen kunnioitus kohdistui vastaavasti yksin Kristuksen Ruumiiseen, jossa sakramentin koko täyteyden katsottiin sijaitsevan. Merkitsikö juhlerinnetteen omaksuminen ruteenien parissa eukaristiakäsitteen rajaamista Kristuksen Ruumiiseen, Veren kustannuksella? Heijastuiko tämä ehtoolliskäytäntöön?

Vaikka ehtoollisleipä korostuukin uniaattien hymnografiassa observaation kohteena, tekstit alleviivaavat myös bysanttilaista käytäntöä mainitsemalla, että Kristuksen asettama eukaristia koostuu kahdesta muodosta, Ruumiista ja Verestä. Historialliset lähteet puhuvat samaten uniaattien ehtoolliskäytännön säilymisestä itäisenä. On siis todennäköistä, että eukaristian kunnioittaminen liturgian ulkopuolella ei rajoittunut pyhitettyyn leipään, vaan sen kohteena olivat ehtoolliskalkin sisältämät Ruumis ja Veri.

1600-luvun kontekstissa Pyhän Eukaristian juhla ei voinut olla ottamatta kantaa ajan polttavaan teologiseen kysymykseen, eukaristian pyhittymisen hetken määrittelyyn. Konsekraation katsottiin tapahtuvan yksiselitteisesti Kristuksen asetussanojen ("Ottakaa, syökää") kautta, mikä oli roomalaiskattolisen eukaristiakäsityksen mukaista. Tätä alleviivatakseen *Apografin* luoja jopa lainasi Ambrosius Milanolaisen sakramenttiopetuksesta suoria otteita juhlan stikiiroiksi. Uniaatit eivät kuitenkaan olleet poikkeuksia asetussanojen korostuksessaan. Vertailu osoittaa näkemyksen olleen vallitseva niin ortodoksien kuin uniaattien parissa Puola-Liettuan alueella. Se korostui myös metropoliitta Mohylan liturgisissa julkaisuissa, joskin ehtoolliseen valmistavassa kanonissaan Mohyla esitti pyhien lahjojen muuttuvan asetussanojen sekä Pyhän Hengen laskeutumisen kautta.

Konsekraation hetkeä ei idän kirkon perinteessä ollut tosiasiaassa koskaan määriteltykään skolastisen tradition tarkkuudella. Epikleesi korostui bysanttilaisessa teologiassa latinalaisten kanssa 1300–1400-luvuilla käytyjen väittelyiden seurauksena. Sen rinnalla säilyi kuitenkin vahva käsitys asetussanojen välttämättömyydestä ehtoollislahjojen pyhittämisessä. Aihe problematisoitui 1600-luvun lopulla Moskovassa "latinalaisten" ja "kreikkalaisten" näkemysten välillä puhjenneen kiivaan riidan myötä. Vuonna 1690 Moskovan synodi määritteli, että pyhittäminen tapahtuu ainoastaan epikleesin kautta. Neljä vuotta tätä ennen ortodoksiruteenien metropoliittakunta oli virallisesti siirretty Moskovan patriarkaatin alaisuuteen. Samalla oli käynnistynyt liturgisten käytäntöjen yhdenmukaistaminen moskovalaisten kanssa, mikä huipentui 1720-luvulla kaikkien liturgisten julkaisujen alistamiseen Pyhälle Synodille. Paitsi nojaten latinalaiseen eukaristiaopetukseen sekä ruteenien yhteiseen perinteeseen uniaattihymnografit korostivat asetussanoja mahdollisesti myös poliittisena eleenä Moskovan laajentuvaa vaikutusta vastaan.

Pyhän Eukaristian juhla on esimerkki kirkollisten perinteiden luovasta yhteen punoutumisesta. Latinalaisen juhlan transformaatio itäiseksi on kiehtova tutkimuksen kohde, sillä hymnografiasta paljastuu luomistyön mekanismeja, lainauksia ja korostuksia, jotka kertovat paljon ajastaan ja teologisesta kontekstistaan. Ruteenien liturgisen evoluution tutkimus on toisaalta kertomusta vähemmistön integriteetin ja oman identiteetin murenemisesta dominoivan kulttuurin varjossa – menneisyyden kokemuksia, joihin voi löytää yhtymäkohtia omana aikanakin.